

Goran Denis Tomašković

Poučavanje o holokaustu na temelju video svjedočenja
Nastavna jedinica: Sudbina Lee Deutsch

Zagreb, 2007.

Korišteni video materijali u vlasništvu su gospodina Branka Ivande.

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
lektura

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
multimedijska obrada

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa
Uprava za međunarodnu suradnju
izdavač

dr. sc. Radovan Fuchs
pomoćnik ministra za međunarodnu suradnju
za izdavača

300 primjeraka
naklada

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 651047

ISBN 978-953-6569-51-9 (cjelina)
ISBN 978-953-6569-44-1

PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNE JEDINICE

AUTOR: GORAN DENIS TOMAŠKOVIĆ, PROF., SREDNJA ŠKOLA DRAGUTINA
STRAŽIMIRA, SV. IVAN ZELINA
PREDMET: POVIJEST
RAZRED: VIII.
NASTAVNA TEMA: DRUGI SVJETSKI RAT
NASTAVNA JEDINICA:

SUDBINA LEE DEUTSCH

Ciljevi:

Proučavajući i analizirajući pisane i vizualne povijesne izvore, video-svjedočenja, učenici bi trebali naučiti o doprinosu Židova razvoju hrvatskoga društva i kulture prije holokausta. Isto tako, učenici bi trebali razumjeti uzroke nehumanih postupaka koji su rezultirali nasiljem. Također bi trebali prepoznati razmjere holokausta kao oblika sustavnog progona i istrjebljenja jednog naroda i njegove kulture.

Zadatci:

Obrazovni: upoznati učenike s doprinosom članova židovske zajednice razvoju hrvatske kulture između dva rata te ih upoznati s temeljnim obilježjima i posljedicama politike koja je dovela do holokausta u NDH kroz sudbinu Lee Deutsch; na taj će način učenici steći znanje i vještine o složenosti povijesnog procesa, kao i o približavanju povijesnih čimbenika koji mogu rezultirati razbijanjem demokratskih vrijednosti društva.

Funkcionalni: uputiti učenike na samostalnu analizu i vrjednovanje izvora podataka (audio-vizualnih dokumenta i video-svjedočenja) te ukazati na važnost vlastitih prosudba i mišljenja utemeljenih na argumentima.

Odgojni: potaknuti učenike na kritički stav prema rasnim predrasudama, ksenofobiji i antisemitizmu; razvijati svijest o vrijednostima postojanja različitosti u pluralističkom društvu, koje uključuju toleranciju, poštivanje i pravo na različitost; razvijati interes za povijest i razdoblje holokausta.

Metodički postupci:**Oblici rada:**

- frontalni
- rad u skupinama

Metode i postupci:

- usmeno izlaganje
- razgovor
- demonstracija
- rad sa slikovnim materijalima, tekstom i video-svjedočenjem

Nastavna sredstva i pomagala:

- slikovni izvori (povijesne fotografije)
- audio-vizualni povijesni izvor (video-svjedočenje)
- pisani izvori (dokumenti)
- pomagala: prijenosno računalo i LCD projektor (ili grafoskop i TV s DVD uređajem)

Ključne riječi i pojmovi:

- holokaust, rasni zakoni, konfiskacija i deportacija

Korelacija:

- hrvatski jezik, vjeronauk i etika

Napomena:

Ova priprema jedna je od mogućnosti za izvođenje nastavnog sata na ovu temu.

Nadam se da će vas materijali vezani uz sudbinu Lee Deutsch potaknuti i na druge mogućnosti u izvođenju nastavnog sata, kao i na proširivanje ove teme zadacima za samostalan istraživački rad učenika.

Organizacija nastavnog sata – artikulacija nastavne jedinice

I. UVODNI DIO (5 minuta)

Motivacija za sat – učenici gledaju sl. 1 iz slikovnog materijala (fotografija Lee Deutsch) i odgovaraju na pitanja:

- *Koliko je godina osobi na fotografiji?*
- *Na osnovi čega zaključujete da ima toliko godina?*
- *Čime se ona mogla baviti?*
- *Zašto mislite da se time bavila?*
- *Možete li još nešto reći o njoj kao npr. je li živjela u gradu ili na selu te kakvo je djetinjstvo imala?*
- *Na osnovi njezina imena i prezimena što mislite kojeg je podrijetla?*

Nastavnik najavljuje učenicima kako će na satu obraditi sudbinu Lee Deutsch, židovske djevojčice koja je u vrijeme izbijanja Drugog svjetskog rata na našem području bila njihova vršnjakinja. Fotografija koju vide snimljena je po prilici u to vrijeme. Leina sudbina jedna je od sudbina stradalih u holokaustu. *Što je holokaust?* Lea i njezina obitelj bili su dio zagrebačke židovske zajednice koja je u trenutku izbijanja rata brojala oko 11.000 članova. Holokaust je preživjelo oko 2.000 zagrebačkih Židova.

II. OBRADA GRADIVA (35 minuta)

1. Rad u skupinama – učenici su podijeljeni u tri skupine i svaki učenik u skupini dobiva tekstovni materijal (Prilog 1., 2. i 3.). Nastavnik upoznaje učenike sa sljedećim zadatkom: pročitati tekst i prema pitanjima na kraju priloga pripremiti se za izlaganje svog teksta. Predviđeno vrijeme za obradbu teksta je 15 minuta.

PRILOG br. 1.

Lea Deutsch – prva hrvatska dječja glumačka zvijezda

Lea (Dragica) Deutsch rođena je 18. ožujka 1927. u Zagrebu u uglednoj židovskoj obitelji. Otac joj je bio poznati zagrebački odvjetnik Stjepan Deutsch, a majka Ivka rođ. Singer neko se vrijeme aktivno bavila šahom. Roditelji, Lea i njezin pet godina mlađi brat Saša živjeli su u Gundulićevoj ulici 29 u Zagrebu. Lea se od malih nogu počela izdvajati svojom pojavom i talentom za glumu, ples i glazbu. Roditelji su joj omogućili pohađanje satova glume, plesa i glasovira.

Prvu je svoju ulogu odigrala s pet godina u Hrvatskom narodnom kazalištu glumeći Prisku u Freudenreichovim *Graničarima*. Nakon toga počela je glumiti brojne dječje uloge. Tridesetih godina 20. stoljeća pri HNK-a djeluje dječja kazališna skupina *Dječje carstvo* u kojoj je Lea glavna glumica. Uskoro nastupa i u drami G. Hauptmanna *Pred zalaz sunca* te u Maeterlinckovoj *Sestri Beatrice*. Publiku je osvojila ulogom Marijette u komediji *Tako je na tom svijetu, dijete moje*. Vrlo brzo postaje najpopularnija dječja glumica u Zagrebu. Novinski tekstovi koji prikazuju njezine predstave puni su hvale za mladu glumicu. Najveći hrvatski redatelj toga doba Tito Strozzi za nju piše, a Josip Deči uglazbljuje operetu *Čudo od djeteta*. Mala Lea postaje prva naša dječja zvijezda. Dječaci i djevojčice luduju za njom.

Zagrebačku djecu oduševila je ulogama u predstavama *Tonček i Točkica* iz 1933. u ulozi Točkice, *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* iz 1934. u ulozi Gite i *Mali lord* iz 1936. u ulozi dječaka lorda Cedrica. Sve češće nastupa glumeći dječje uloge u predstavama za odrasle. Tako je sve zadivila ulogom Luize u Molièreovu *Umišljenom bolesniku*. Pred početak Drugog svjetskog rata glumi odraslije uloge te tako nastupa u Shakespeareovoj *Zimskoj priči* i Tolstojevoj *Moći tmine*. Neki kazališni djelatnici smatrali su da je Lein talent prevelik za naše kazalište i da bi karijeru trebala nastaviti izvan granica zemlje. Posljednji nastup Lea je ostvarila vodeći scenski prikaz *Šahovska igra* u HNK-a 15. ožujka 1941. godine. U toj su predstavi Leine kolegice iz razreda glumile uloge šahovskih figura, dok je Lea vodila i publici objašnjavala poteze.

PRILOG br. 2.

Lea Deutsch više ne nastupa u javnosti

U trenutku kada je na našem području izbio Drugi svjetski rat Lea je imala četrnaest godina. Proglašenjem Nezavisne Države Hrvatske, već tijekom travnja 1941. godine, doneseni su rasni zakoni protiv Židova. NDH je rasne zakone donijela prema uzoru na Hitlerovu vlast u Njemačkoj. Židovi gube radna mjesta. Zabranjeno im je nastupanje u javnosti, vođenje privatnih poslova, a ubrzo se krenulo s konfiskacijom (oduzimanje imovine bez naknade) njihove imovine. Tako su npr. morali napustiti sjeverni dio Zagreba u kojem im je bilo zabranjeno stanovati. Zabranjeno im je bilo: posjećivanje kazališta, kina, kavana, vožnja javnim prijevozom, kupanje na kupalištima, šetnja perivojima itd.

Dana 4. lipnja 1941. godine vlasti NDH donose **Zakonsku odredbu o zaštiti narodne i arijske kulture hrvatskog naroda**. Prvi članak toga zakona glasi:

»Židovi po rasi ne smiju nikakvom suradnjom utjecati na izgradnju narodne i arijske kulture, pa im se zabranjuje svako sudjelovanje u radu, organizacijama i ustanovama društvenog, omladinskog, sportskog i kulturnog života hrvatskog naroda uopće, a napose u književnosti, novinarstvu, likovnoj i glazbenoj umjetnosti, urbanizmu, kazalištu i filmu.«

Mnogi su očekivali da Lea i njezinu obitelj zbog njezine popularnosti ustaške vlasti neće progoniti. Lea više ne glumi i ne pojavljuje se u javnosti. Prema odredbama ustaških vlasti od 22. svibnja 1941. godine svaki je Židov trebao nositi kao oznaku tkaninu žute boje sa šestokrakom zvijezdom i slovom Ž, i to jednu oznaku s lijeve strane prsa, dok je druga oznaka bila za nošenje na lijevoj strani leđa. Tako je Stjepan Deutsch preuzeo osam takvih oznaka za članove svoje obitelji. Lea je ograničeno kretanje, više ne nastupa u javnosti i ne pohađa školu. Za nju prestaje uobičajen dječji život pun druženja s vršnjacima i njihove igre.

Leini posljednji dani života

Vidjevši masovna odvođenja Židova u logore Lein otac 1941. godine odlučuje da se Lea pokrsti. Do svibnja 1942. godine Lea s obitelji živi u njihovom stanu u Gundulićevoj ulici 29 u Zagrebu. Nakon uhićenja i likvidacije Židova koji se nisu pokrstili na red dolaze pokršteni Židovi i oni koji su bili iz mješovitih brakova. U svibnju 1942. godine ustaške vlasti obitelji Deutsch oduzimaju njihov stan. Stan je dodijeljen jednom ustaškom dužnosniku, a obitelj se mora odseliti na Trešnjevku, tada predgrađe Zagreba. Nakon napuštanja stana obitelj Deutsch traži dopuštenje da ponesu neke stvari na Trešnjevku. Ustaške vlasti 12. svibnja 1942. godine o tome donose odluku koja je poslana Gradskomu stambenom uredu u Zagrebu. U dokumentu, između ostaloga, piše:

». . . da bi iz dotičnog stana povratio gornjem Židovu i njegovoj obitelji sve lične odjevne predmete, kao i tamo se nalazeći glasovir, na kojemu poznata Lea Deutsch kćerka pomenutog Židova vrši svoje vježbe. - Dotični predmet bezuvjetno neće biti potreban novom stanaru . . .«

Početak 1943. godine pojavljuje se iskra nade. Naime, u veljači te godine Zagrebačkoj židovskoj općini i njezinu rabinu Miroslavu Šalomu Freiburgeru polazi za rukom dobiti dopuštenje od vlasti da se jedanaestero židovske djece preko Budimpešte, Bukurešta i Istanbula prebaci u Palestinu. Bio je to prvi takav transport djece iz NDH koja su sretno stigla u Palestinu. Freiburger organizira novi transport s popisom od 28 mališana među kojima je bilo i Leino ime s netočnim datumom rođenja. Međutim, u ožujku 1943. godine propadaju svi izgledi za ostvarivanje »transporta nade«.

Ustaške vlasti i njemački GESTAPO uhićuju posljednje zagrebačke Židove, koje u svibnju 1943. godine deportiraju (prisilno odvođe) u Auschwitz. Među njima je i Lea Deutsch, njezina majka Ivka i brat Saša. Za šestodnevni put u stočnom vagonu vlaka bez vode i hrane od 75 zatočenika nije preživjelo njih 25. Među umrlima tijekom puta bila je i Lea Deutsch. U Auschwitzu su stradali Leina majka Ivka i brat Saša. Holokaust je jedini iz Leine obitelji preživio otac Stjepan, kojeg je na Očnom odjelu Bolnice sestara milosrdnica u Zagrebu sakrio dr. Vilko Panac. Otac je umro 1959. godine i pokopan je na Židovskom groblju na Mirogoju.

2. Prije izlaganja učenika nastavnik najavljuje video-svjedočenje osobe koja je pohađala školu preko puta kuće Deutschovih i iz tog se vremena sjeća Lea. Predviđeno vrijeme 5 minuta.

Prijepis svjedočenja Relje Bašića o Lei Deutsch
(dio materijala za dokumentarni film redatelja Branka Ivande)

Ja nisam siguran da li je to moje pubertetsko maštanje ili tako dalje, ali naša ovaj ljubav prema Lei Deutsch bila je takva da sam često puta prolazeći pokraj te kuće gledao da li smo mi ostavili neki trag naše simpatije na zidu. Međutim, to je bilo definitivno još doba dok se nije sprejalo po kući jer sprejevi nisu postojali, a drugo ništa nisam našao čak ni neke potpise koji znam da su kredom bili povremeno pisani: *divna si, fantastična si, tvoji obožavatelji* itd. Znači grafita u ono doba, hvala Bogu, nije bilo.

Bilo je nekako, zapravo bilo je nekoliko načina na koje smo se mi pokušavali doći u njezinu vizuru ili vidjeti je barem u prolazu, a to je kad smo išli u školu, učenici obično kasne u školu, mi smo dolazili pet do deset minuta ranije. Stali uz kuću u Gundulićevoj ulici, gledali preko. Kad bi završila škola, mi bismo opet kao tobože međusobno razgovarali i gledali u njezine prozore nadajući se da ćemo je vidjeti, ali nismo bili često te sreće. Vrlo ambiciozno, sa pravom ambiciozno, pohađala od ranog jutra razne muzičke tečajeve, pjevačke tečajeve, plesne tečajeve, onda imala probe koje su započinjale u deset sati. Tako da je zapravo jedina mogućnost bila nju sresti na ulici pri ulasku u kuću ili pri izlasku, a najsigurnije kupivši kartu u Hrvatskom narodnom kazalištu.

Moje posljednje sjećanje na omiljenu Leu Deutsch, koja je za nas bila dosta stara – ona je od mene bila dvije godine starija, se svodilo na to da sam odlazeći u klasičnu gimnaziju preko puta današnjeg Intercontinentala ovaj prolazio vrlo često Gundulićevom ulicom, pa Medulićevom ulicom, pokraj Hrvatskog narodnog kazališta šta je kraći put do gimnazije. I neću zaboraviti nikad kad sam vidio u dva navrata malu Leu Deutsch označenu sa žutom zvijezdom na nekakvom izlizanom kaputiću kako sjedi na klupi s nogama tu gore, a zapravo sjedi na tome i s nostalgijom gleda kuću u kojoj je postigla zaista veliku slavu. Sjećam se još da pošto sam ja bio vezan uz kazalište preko roditelja, sjećam se da su povremeno prolazili pojedini ljudi iz kazališta koji su je znali i da su ovaj, vjerojatno pazivši da ih se ne primijeti, usputno pogladili Leu Deutsch po kosi i rekli nešto u smislu: *A šta ćeš?*

O prikazanom video-svjedočenju nastavnik postavlja pitanja učenicima:

- *Tko je svjedok? Čime se bavi?*
- *Kako su Relja Bašić i drugi dječaci izražavali svoje divljenje Leom Deutsch?*

- Što su činili kako bi je vidjeli?
- Gdje je Relja Bašić posljednji put vidio Leu?
- Kakav je taj susret bio?
- Tko je i kako znao pristupiti Lei pred HNK-om?

3. Učenici prema pitanjima na kraju svojih tekstovnih priloga izlažu po skupinama (prilog 1., 2. i 3.). Nastavnik proziva učenike unutar skupine koja izlaže prateći pitanja te skupine. Predviđeno vrijeme 15 minuta.

Prva skupina izlaže prema pitanjima na kraju priloga 1., a nastavnik uz izlaganje prikazuje fotografije iz slikovnog materijala (sl. 2. do sl. 7.). Pitanja uz prilog 1.:

1. *Kada je i gdje rođena Lea Deutsch?*
2. *Tko su sve bili članovi njezine obitelji?*
3. *Kojeg je podrijetla bila njezina obitelj i gdje su živjeli?*
4. *Kakav je talent imala Lea i kako je razvijala taj talent u najranijoj dobi?*
5. *Čime se Lea bavila?*
6. *S koliko je godina Lea prvi put nastupala i u kojoj predstavi?*
7. *Što je Dječje carstvo?*
8. *Koje su njezine najpoznatije uloge u dječjim predstavama?*
9. *Znate li za koju od tih predstava? Koju je ulogu u toj predstavi Lea igrala?*
10. *Koja je predstava isključivo za nju napisana? Zašto predstava nosi to ime?*
11. *Kako je publika prihvatila Leine uloge?*
12. *U kojim je predstavama za odrasle glumila?*
13. *Što su kazališni djelatnici smatrali da bi bilo najbolje za Lein talent?*
14. *Kada je i u kojoj predstavi Lea posljednji put nastupila u javnosti? Kakva je to predstava?*

Prva skupina izlaže prema pitanjima na kraju priloga 2., a nastavnik uz izlaganje prikazuje fotografije iz slikovnog materijala (sl. 8. do sl. 10.). Pitanja uz prilog 2.:

1. *Koliko je Lea Deutsch imala godina kada je uspostavljena NDH?*
2. *Kakvi su zakoni i kada uvedeni u NDH?*
3. *Po uzoru na koju državu NDH uvodi rasne zakone?*
4. *Na koga se primjenjuju rasni zakoni?*
5. *Koja su prava oduzeta Židovima rasnim zakonima?*
6. *Koja su ograničenja u stanovanju i kretanju uvedena za Židove?*

7. Što je konfiskacija?
8. Koje su promjene nastupile za Leu Deutsch uvođenjem rasnih zakona?
9. Kojim zakonom Lea gubi pravo nastupanja u javnosti?
10. O čemu govori taj zakon?
11. U kojim je područjima posebno zabranjeno sudjelovanje Židova tim zakonom?
12. Kako su se prema odredbama rasnih zakona trebali označavati Židovi?
13. Tko je za Leu i njezinu obitelj preuzeo židovske oznake? Koliko ih je preuzeto?
14. Kako je označavanje utjecalo na Lein svakodnevni život?

Treća skupina izlaže prema pitanjima na kraju priloga 3., a nastavnik uz izlaganje prikazuje fotografije iz slikovnog materijala (sl. . 11 do sl. 14.). Pitanja uz prilog 3.:

1. Kako je otac pokušao spasiti Leu?
2. Koji Židovi stradavaju u posljednjem valu progona 1942. i 1943. godine?
3. Do kada obitelj Deutsch živi u svom stanu i što se tada događa?
4. Kamo se obitelj Deutsch seli?
5. O čemu govori odluka ustaških vlasti od 12. svibnja 1942. godine?
6. Kako se ustaške vlasti u tom dokumentu oslovljavaju članove obitelji Deutsch (Leu i njezina oca)?
7. Kakva se »iskra nade« pojavila za Leu početkom 1943. godine?
8. Tko je i kako ostvario prvi transport djece u Svetu Zemlju?
9. Koliko je djece bilo na popisu za drugi transport, čije se ime nalazilo na tom popisu i kako je završio taj pokušaj spašavanja djece?
10. Tko je i kada uhitio posljednje zagrebačke Židove, a među njima i članove obitelji Deutsch?
11. Što je deportacija?
12. U kakvim su uvjetima deportirani zatočnici u logor, koliko ih je bilo u vagonu vlaka s Leinom obitelji i koliko ih je preminulo tijekom puta?
13. Kako su članovi obitelji Deutsch deportirani u logor skončali život?
14. Kako se spasio Lein otac, kada je umro i gdje je pokopan?

III. ZAVRŠNI DIO SATA (5 minuta)

Učenicima se za zaključnu raspravu postavljaju pitanja:

- *Kakav je doprinos Lee Deutsch hrvatskom kazalištu?*
- *Što je Lea predstavljala za generacije dječaka i djevojčica toga vremena? Kako ju je doživljavao Relja Bašić?*
- *Kakve su bile reakcije ljudi na Leino isključivanje iz javnosti? Smatrate li da se moglo nešto učiniti kako bi se Lea i obitelj spasili?*
- *Možete li zamisliti kako bi se Lea Deutsch razvijala kao glumica nakon završetka Drugog svjetskog rata (godine 1945. Lea bi imala 18 godina)?*
- *Što mislite o rasnim zakonima i sudbini djece u teškim vremenima?*

LITERATURA:

1. Domaš, Jasminka. *Obitelj*. Zagreb, 1996.
2. Goldstein, Ivo. *Holokaust u Zagrebu*. Zagreb, 2001. Str. 212-213, 442-444, 472.
3. Goldstein, Ivo. *Židovi u Zagrebu*. Zagreb, 2005. Str. 289-290.
4. *Tko je tko u NDH : Hrvatska 1941. - 1945*. Zagreb, 1997. Str. 89-90.
5. *Hrvatski biografski leksikon*. Zagreb, 1993. Sv. 3, str. 342.
6. *Kazališne novine Komedija 1934*. (Zbirka Zagradiensia Gradske knjižnice Zagreb)

IZVORI:

7. Dokumenti – Hrvatski državni arhiv (signature: HR HDA 1076 – tzv. fond Ponove i HR HDA 252 – RUR ŽO)
8. Fotografije (sl. 2., 3., 5. i 7.) – Židovska općina Zagreb
9. Svjedočenje Relje Bašića za dokumentarni film redatelja Branka Ivande u snimanju
10. Dokumentarni film *Svjedočanstva zla*, HRT 2002. (redateljica Ljiljana Jojić)